

İPEK YOLUNDAN GÜNÜMÜZ TASARIMINA “KUTNU”:

Günay Atalayer

Marmara Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakùltesi
Tekstil Sanatları Bölümü
Öğretim üyesi, Prof. Dr.

GİRİŞ:

Gaziantep dokumacılığı ve kutnu kumaşlar üzerine bugüne dek birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları sadece kumaşların tarihsel özelliklerini yansıtırken, bazıları, kaynaklardan, yazma eserlerden ve müze arşivlerinden ortaya çıkan önemli yazıların, belgelerin Türkçe’ye aktarımı şeklindedir. Bir kısmı da günümüzdeki kutnu kumaşları üzerinde yapılan teknik analizleri içeren ar-ge çalışmaları niteliğindedir.

Bu çalışmanın öncelikli amacı ise; bugüne dek yapılan çalışmalardaki ortak kanıları toplayarak, bazı çelişkiler üzerinde durmak, kumaşın yapı analizlerini karşılaştırarak, kaliteye ilişkin görüşler oluşturmaya çalışmaktır.

İkinci hedef ise, bu kumaşların tekstil tasarım geleceğimiz üzerindeki kültürel değerini önemseyip, kullanım alanları yaratarak yaşamasını sağlayabilecek, projelere dikkat çekmektir.

Dokuma kumaşlar,üretildiği günün koşullarında, dokuyucu yada alıcının durumuna, kullanılan hammaddeye, desene v.b. özelliklerine göre isimlendirilmektedir.Zaman içinde aynı türe giren kumaşlar dokuyucusuna bağlı olarak, yeni isimler alabilmektedir.Bazen benzerlikten dolayı farklı türde bir kumaşa başka bir türün adı verilebilmektedir. Sadece desen benzerliği ile kumaşların birlikte gruplandırıldığı izlenimini veren açıklamalara rastlanabilmektedir. Bu gibi durumlar; müzelerde ve envanter çalışmaları yapılırken, tüm belge kumaşların analizi, ayrıntılı sınıflandırılması mümkün olmadığından, kumaşların ilk bulunduğu yer ve o anda verilen bilgi ile yapılan kayıtların kullanılmasına ve var olan karışıklığın devamına da sebep olmaktadır.

Bu nedenle; bu çalışmada kutnu kumaşların ad olarak ne kadar eski bir tarihten beri bilindiği üzerinde durulacak,daha sonra bu konuda yazılmış, araştırılmış ve yapılmış analizler karşılaştırılacak ve ortak bulgulardan söz edilecektir. Ancak bugün eldeki kumaş değişkenleri üzerinde, tekstil tasarımcıları ve tekstil mühendisleri tarafından yapılmış araştırmalar ile tarafımızdan yapılan temel analizler ışığında, yapısal bir sınıflamaya da gidilecektir.

YAYINLARDA “KUTNU”:

Gaziantep dokumaları, ”kutnu dokumacılık”, ipekli dokumalar yada Anadolu dokumaları adı altında kaynaklardan yapılmış araştırmalarda kutnuya ilişkin bazen birbiri ile çelişen bazen destekleyen bilgilere rastlamaktayız

Bu nedenle kaynak yayınlarda ve araştırmalarda,kullanılan kumaş adları ve açıklamaları karşılaştırılırken, yalnızca ortak noktalar üzerinde durulacaktır.

“Gaziantep yöresinde üretilen Kutnu-Alaca ve Meydaniyeler “adlı yayında, Kutnu adına Anadolu Selçuklulardan bu yana rastlandığını söyleyen 13.yy dan bu yana, Hint, İran ve Türkiye’de tüketildiğini, 14.yy İran’da Moğol hana sunulan hediyeler arasında “Kutnu” adının geçtiğini, Şam, Halep, Bağdat, Bursa, İstanbul’da, “Hint kutnisi”nden bahsedildiğini, ipek pamuk karışımı,türe “kutni” ve “alaca” dendiğini, “Kutnu”nun seçkinler tarafından kullanıldığını,Sade kutni, zerter kutni, putador- kutni, mahremat kutni gibi çeşitlerinin olduğunu,XVIII.yy padişah şenliklerinde,kutnu çeşitlerine rastlandığını, XVII. yy İzmir’den Avrupa’ya ihraç edilen kumaşlar arasında “Kutni” adının geçtiğini ve “Alaca-i Manisa”, “Alaca-i Halep”, “Kutni-i Halep”, “Kutnu-i Bursa”, “Telli kutni” gibi isimlere rastlandığını görmekteyiz.(1)

Kutnu, tarak, atlas tanımlamaları kumaşın adı, özelliği, tüm kalite örgü gibi teknik özelliklerle ilgili kullanılan tanımlamaların, kaynaklardan bazen karışıklığa neden olacak şekilde aktarıldığı ve araştırmalarda böylece yer aldığı görülmektedir.

Önemli bir kaynak kitap olan, “Türk Kumaş ve Kadifeleri” adlı yayından; 1582 tarihli hediye defterinde (TSM ,no:D.5415), dokundukları bölgelere göre adlandırılmış, “Kutni-i Bağdat”, “Kutni-i şam”, “Kutni-i Bursa” gibi kumaş adlarına rastlandığını öğrenmekteyiz.(2)

Aynı yayında,1533 tarihli bir defterde (TSM. D.5415) “Kutnu”, “Alaca”, “Kirpas” denilen bezlerin rağbet gören kumaşlardan olduğu ve Soma Bergama çevresinde dokunduğu belirtilmektedir.

Bu durum,kutnu adının Anadolu’nun pek çok yerinde dokuma kumaşlar arasında geçtiğini,bu nedenle yaygın olarak bir çok yerde dokunmuş olabileceğini göstermektedir.Ancak Bursa, Konya, Soma, Bergama da sözü edilen “Kutnu”ların aynı kumaş kalitesine ait olup olmadığı konusu araştırmayı gerektirmektedir.

Öte yandan; , “1883 senesi,Bursa salnamesinden” “Kutnu”nun ; çözgü ipek atkı pamuk bir kumaş kalitesi olduğu açıklıkla anlaşılmaktadır. (3)

Bursa salnamesinden, çözgü ipek, atkı iplik(pamuk), olan kumaşlara “Kutnu” denildiği, çözgü ve atkısı ipek olanların, Canfez nevi olduğu yazılmakta, “Kutnu”nun düzlerinden ruhban elbisesi, düz ve çizgililerden kadın giysisi yapıldığı ,ağabaninin ufak dallı ve yollu olduğu belirtilmektedir. (4)Burada söz edilen düz tanımının desensizlik mi, yoksa kumaş yapısının düzlüğünü mü anlattığı anlaşılmamaktadır.

1871 Bursa Salnamesinde,ise kumaşlar arasında harirden (pamuk iplik) “Kutnu” yapıldığı yazılmakta, Kumaşların pamuktan olanlara, “kutnu” tamamen ipekle dokunanlara (canfes), telli olanlara (klaptan) işlemeliler, olarak temel 4 guruptan söz edilmektedir.(5)

16.yy minyatürlerde tüm nakışlı kumaşlar kullanılmışken, 3. Ahmetin huzurunda oyun minyatüründe ise, şehzadeler dahil, herkesin sade kumaşlar ile resmedildiğine işaret edilmektedir.(6)

Ayrıca; XVII yy. düz, sade kumaşlara meyil gösterildiği, terzi defterinden anlaşılmaktadır. IV.Murat diktirdiği 133 elbise içinde, diğer kumaş adları arasında, “Atlas” ve “Kutnu”dan elbise bulunduğu kaydedilmiştir. (7)

Aynı şekilde, XVIII yy hediye kumaşlar arasında , “Elvan atlas”, “Taraklı atlas”,adlarının kumaş adları arasında geçtiği, Mühür ısıtma, ile (kumaş kadife üstüne soğuk damga) yapıldığı İstanbul’un; Çubuk, Alaca ve Tellisinin olduğu belirtilmekte , XVIII. yy “Elvan Atlas”, “Taraklı Atlas”, gibi yeni isimlerin ortaya çıktığına işaret edilmektedir. (8)

“Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler” adlı yayında,(resim:83, 13/867, 16.yy tarihlenmiş, uzunluğu 148 cm. olan giysinin, “Kutnu Kaftan” olarak kaydedildiğini görmekteyiz. (9)

Yine aynı yayında,14.yy ait Kaftan gurubundan-çözgü ipek, atkı iki kat pamuk olduğu için-(TSM 13/ 860-869), 10 adet kaftanın, “Tahsin öz, Neşri ve Aşıkpaşazade tarihinde sözü geçen Tonuzlu nun Akalemler bezin nevinden olduğunu iddia edilmiştir.”denilmektedir. (10)

“Elsanatları kılavuz kitaplar” da; (Kutnu kumaşlara dair,sicil 172 , Atlas satışına dair, Defter 324-sicil 201, Belge:5 Kutnu kumaşı için alınmış ipek hakkında, sicil 150 de,)

“Kutnu kumaş”, “Atlas” satışı, ”Kutnu” için alınmış ipek ile ilgili sicillere yer verilmiştir. (11)

“Türkçe’de kumaş adları” adlı çalışmada, “Kutnu” ve çeşitlerine açıklamalı yer verilerek, 7 tanım yapılmış;

Kutni:(kutnu)

Kutni-i Bağdat:(xvı yy Bağdat’ta dokunan bir cins kumaş)

Kutni-i Şam: (xvı yy, Şam’da dokunan bir cins kumaş.)

Kutnu:(pamuklu dokuma ile atlaslı kemha arası bir yönü ipek diğeri pamuk kutnu adını taşır.Çeşitleri,tas,pıçak,mecidiyedir.)

Kutnu-i demiryolu:(Alaşehir’de kullanılan balıksırtı desenli)

kutnu-i haşhaşlı: (Alaşehir’de kullanılan sarı kırmızı çiçek biçimli desenli)

kutnu-i taraklı: (Alaşehir’de kullanılan yollarda tırtıla benzer desenlidir,) açıklamaları yer almıştır.(12)

Desenlerine, dokunduğu yere ve desenlendirilme tekniğine göre adlar aldığı görülmektedir.

“Türk Kumaşları”adlı yayında ;“Kutnu” için; de pamuk ve ipek ile dokunmuştur çiçeklidir.(13) denilmekte, “Doğu ve Türkiye Sanatları’nda” (Pretextat le comte “les arts et metiers de la turquie et de iorent), da, İstanbul çarşısında büyük bir “Kutnu” ticareti olduğunu yazdığı, kadınların “Kutnu” dan hırka , yaptığı, bu kumaşın Avrupa taklidinin imkansız olduğu da aktarılmaktadır. (14)

“1640 Tarihli Esar Defteri” adlı yayının önsözünde,1640 Esar Defteri yalnızca bir fiyat listesi belgeleri olmayıp, burada adı geçen mal ve hizmetler hakkında, bilgi içeren bir belge, niteliğini taşımaktadır, denilmektedir. Çeşitli alanlardaki,araştırmalar için önem taşıyan bilgiler içermekte ve “Kutni-i hind”, “Kutni-i yezd” adlı kumaşların fiyatlarına ait veriler yer almaktadır.Bu isimler, “Kutni” adı verilen kumaş gurubunun bu tarihte bilinen ve ipek yolu kumaşlarından olduğunu göstermektedir.(15)

Sayın Tahsin Öz ve Sayın Süheyl Ünver de bu defterlerin tekstil alanındaki önemine dikkat çekmektedir.Yazar kayıtlara göre, defterlerin ilk oluşturulduğu şekil ile kalmayıp eklemelerle geliştirildiği kanaatini taşımaktadır.(16)

“Türk el dokumacılığı” adlı yayında, “Kutnu” ile ilgili 3 resim yer almaktadır. (17)

1. Tablo : 63 –“Tas Kutnu”, (1970,) “Taraklı tas”- ismi verildiği, kırmızı ,beyaz,lacivert, renk çeşitleri olduğu ve örgüsünün saten, çözü ve atkının ipek olduğu,

2. Tablo: 62-“Taraklı kutnu”.(1970), desene Kırk kalem ismi verildiği, örgünün saten ,çözü ve atkı ipek olduğu,

3. Tablo: 61. Taraklı kutnu.(1970), Desenin adının Rahvancıoğlu, örgünün saten, çözü ve atkının ipek, kumaşın, 50-65 cm eninde, m/tul 160-166gr., 450 cm boy. biçiminde açıklamalar yer almaktadır. “Taraklı” atlas—(Gaziantep) ismi kullanılmıştır (18).Buradan “taraklı” adının ikat tekniği ile desenlendirilmiş kumaşlarda kullanıldığını görmekteyiz. Bugün aynı adı alan kumaş ribs örgülü olup, atkısı - lacivert -boyalı pamuktur.

“Atlaslar Atlası” adlı kumaş kataloğu incelendiğinde ; 12 adet “Kutnu” ile ilgili resme rastlıyoruz.İlgili adları ve açıklamaları sıraladığımızda, yapıya ilişkin fazla bir bilgiye ulaşamıyoruz..Ancak, resimlerden görebildiğimiz kadarı ile bu kumaşların,değişik desenli olduğu ve klaptan atkı kullanıldığı görülmektedir.

(s/ 64- resim no :6)-“Harput Kutnu”su , (s/107- resim 50) “Şam kutnu”su , (s/108- resim 51) “Şam kutnu”su.(s/109---52---) “Bursa kutnu”su, (s/111---54---) “Halep kutnu”su ,(s/171----127--) “Şam kutnu”su, (s/172---128—) “Şam kutnu”su, (s/190---146—) “Kutnu”—düz çizgili, (s/203—159—) “Kutnu”—çiçek motifli değişik.,(s/ 217—176—)“Kutnu”, (s/219—178—) “Kutnu”, (s/ 218—177—) “Kutnu”—mavi -beyaz siyah-beyaz satranç desenli olarak açıklanmakta, bazılarında şerit, bazılarında yollu, bazılarında kontur olarak tanımlamalar yer almaktadır..

Bu adların doğruluğunu kabul edersek; eğer bu adlar, Osmanlıca kayıtlardan çevrilerek alınmışsa, bu durumda, kutnu için ortak özelliğin “ipek çözü pamuk atkı” olduğunu ve değişik kumaş yapıları olabileceğini söylemek olanaklı gözükmektedir. (19)

Osmanlı Kıyafetleri Albümü, (LES COSTUMES POPULAIRES) adlı yayında,giyim kuşamla ilgili fotoğraflarda,Gaziantep “Kutnu”larına benzeyen kumaşlar görülmektedir. Özellikle “ikat tekniği”yle desenlendirilmiş olanlar, belirgin olarak anlaşılmaktadır.

Kullanıldığı il, biçim ve deseni görülebilmektedir.

(Planche ; VIII -koniah, Planche X---İKAT---koniah , Planche IX koniah, Planche XII --- -Angora, Planche XV-----sivas, Planche XVII-----tarbzon, Planche XX----erzurum, Planche XXI--diyarbakır, Planche XXII--- diyarbakır, “”, Planche XXIII diyarbakır, “”,Planche XXIV-- diyarbakır,- Planche XXVI---adana) (20)

“Osmanlı Sarayının Çocukları” adlı yayında , 237 nolu resim için, “Taraklı Atlas Kaftan” II.selimin şehzadesi için değişik renkli “Düz Taraklı Atlas” kaftan olarak söz edilmekte ve 16.yy tarihi verilmektedir.(tsm.13/170) (21)

Aynı yayının, 263. sayfasında ise, 238 mavi ve 239 kırmızı numaralı ipek Atlstan dikilmiş çocuk kaftanı olarak belirtilen kısımda kumaşın desenlendirilmesi için, “dokumadan sonra kumaşın üzeri sıcak baskıyla preslenerek boyuna, ince çizgiler oluşturulur, bu deseni almış Atlasa kaynaklarda “Taraklı Atlas” denir, denilmektedir.Bu örnekte, 16 yy tarihlenmiştir. (tsm.13/180) (22)

(sıcak presle çizgili bu kumaşa “Taraklı Atlas” denildiğini öğreniyoruz. Öte yandan Atlasın, saten örgü ile dokunmuş bir kumaş olduğu ve ipek iplikle dokunduğunu biliyoruz. Bu yayında, “Atlas” adı geçerken “Tarak” denilmekte ama “Kutnu” adı kullanılmamaktadır.

Aynı eserde, (s/156 da),117 ve 131 numaralı resimlerde ki, bugün Edinburg National Museum of Scotland’ da bulunan oyuncak bebek elbiselerinden, 122-123-124 numaralı resimlerde, “düz kutnu” gibi ,127 numarada, yelek gibi kolsuz giysi,-128 numarada, entari şeklinde kollu kaftan, “İkat kutnu” kumaştan yapılmıştır.129 nolu resimdeki ise “Çizgili , Kutnu” kumaş gibi gözükmetedir.(iki adet ikat kumaşlı giysi görülmekteyken, yazar açıklamalarında, bir ikat, bir kutnu kaydından söz etmektedir. (23). Bu durumda kayıtların doğruluğunu kabul edersek, kumaşlardan birinin kutnu olmadığını varsayabiliriz.Belki de, desenlerden birisindeki ikat görsel olarak ağır bastığı için öyle yazılmış, diğeri önemsiz görülmüş olabilir.Ancak ikisinde de ikat tekniği ile desenlendirildiği kesin gözükmetedir..

“Gaziantep yöresi el sanatları sorunları ve çözüm önerileri”adlı yazıda, “Kutnu” hammaddesi suni ipek ve pamuk olarak kaydedilmiş, geçmiş devirlerde basma sanatı yokken çeşitli boyalara batırılarak kendine has renk ve desen verilerek yapılan bir dokumadır denilmiş, özellikle çözümlü boyamacılığı örnekleri öne çıkarılmıştır (24).

Kumaşların çözgü sayısına göre ad aldığı dolayısı ile 4000 olana kutnu, 3000 alaca, 2000 olana Meydaniye denildiğini kaydetmiştir. Böylece “Kutnu”, “Alaca”, “Meydaniye” aynı tür gibi kabul edilirken, çeşit adı olarak yer almıştır.çözgü sayılarının farklılığı, kumaş adlarının farklı kaliteleri gösterdiğini de ifade etmektedir.

“İpek” adlı eserde,”Kutnu” için kayıt olarak 4 kaynak önemli gözükmetedir.

1. Topkapı sarayı müzesi etiketleri bölümünde,(resim 163 –13/ 275),çizgili “kapitone Kutnu”, sarı mavi siyah yollu “Kutnu” çocuk entarisi denilen kumaş,
2. patlıcan moru,”Taraklı Atlas”-kısa kaftan kapitone, diye tanımlanan, sultan Mehmet hanın tahta çıktığı gün giydiği giydiği kaftan (13/ 238) ,
3. yine, 1806 tarihlendirilmiş olan, nohudi renkli zemin üzerine ince krem rengi “yollu Kutnu”, (13/826;
4. 1650 ye tarihlendirilmiş olan, mor ve krem rengi yollu” Kutnu” iç entarisi (13 /501), olup (Mehmet bin sultan İbrahim han hazretlerinin giydiği kaftan denilmektedir.. (25)

Bu ifadelerle, göre” Taraklı Atlas”, “Yollu Kutnu”, adlarının 1650 tarihlerine kadar eski olduğunu söyleyebiliriz. Ancak türdeş olup olmadıkları konusunda bir açıklamaya yer verilmemiştir.

* “Bursada İpekçilik” adlı kaynak yayında; önceleri 6600 tel dokunduğunu, zamanla tel sayısının azaldığını, iyi dokunmuşlarına Tekyeli denildiğini, dokunduktan sonra, pişirilmesi, yumuşatılması, dayanıklılık göstermesi için az pişirilip, ham satmak isteği olduğunu öğrenmekteyiz.(26)

Birçok ipek kumaş yok olduğu halde, “Kutnu” ortadan kalkmamış, iyi “Kutnu” yapmak için özel olarak parlatma, (perdahlama) tesisatı yapılmış, parlatma mengeneleri-perdahlama işleminden söz edilmiş olduğunu görmekteyiz.Buna bağlı olarak; “Kutnu” kumaşlarda pamuk atkıdan başka en önemli özelliğin “perdahlama” işlemi olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca; “Kutnu” ayarında olup, doğu memleketlerin de dokunan birkaç çeşit,dokuma kumaş vardır denilerek isimleri sayılmaktadır.(27)Böylece kutnuya benzer ama “Kutnu” olmayan kumaşlar olduğuna işaret etmektedir.

*1997,Gaziantep il turizm müdürlüğü, “Gaziantep el sanatları” adlı yazıda ,ise yalnız Gaziantep’te dokunan ipekli bir dokuma kumaş türüdür derken, yalnızca bugünkü duruma dayanmakta, hammaddesi floş olan suni ipek ve pamuk ipliğidir, şeklinde açıklanmaktadır.

Bu yazıda da,çözgü sayılarına göre, “Kutnu” 4000, “Alaca”3000, “Meydaniye”2000, demekte, dokuma, çözgü, haşıl, yıkama, silindir işlemlerinden söz etmekte ve yok denecek kadar azaldığı belirtilmektedir. (28)

Kumaşlar, “kalın” ve “ince Maldin” ve “Desenli Kutnu”lar şeklinde tanımlanmaktadır.

“Türk giyim kuşam sözlüğü”nde ise, “Kutnu”, “Kutni; “Kutn” arapca pamuk demek dilimizde pamuklu dokumalara “Kutnu” denir, pamuk ipliği karışık atlas taklidi bir ipekli kumaş olarak tanımlanıyor. Bu tanımlar, entariyi tarif ediyorsa da, “Kutnu” kumaşların mutlaka bu kesimde dikildiğinin kesin olmadığı da belirtilmektedir.(29)

Gaziantep te ipekli kumaş dokumacılığının eski sayılabileceğini çünkü; “Anadolu’da giyim kuşam” adlı yayında; lüks kumaş üreten iller arasında Gaziantep inde yer aldığı belirtiltiğini görmekteyiz.(30)

Ortaçağ boyunca bir çok kumaş gibi,”Kutnu”da,Anadolu da kullanılmıştır.(31).Çünkü;Aynı zamanda, hem saray çalışanları hem de halk giyiminde kullanılan kumaşlar arasında “Kutnu”nun bulunduğunu “Kutnu” tarihinin oldukça eski olduğunu Selçuklulara kadar ulaştığını kaynaklardan öğreniyoruz. ,(32)

Yazılı kaynaklar, Selçuklular döneminde elbisenin kıymetli hediye olarak verildiğini . gelinin çeyizinin hazine, sayıldığını, çünkü; “Atlaslar”, ipekli elbiselerin var olduğunu belirtmektedir. (33)

Anadolu dokumacılık hammaddesi bakımından çok şanslıdır.Çünkü, doğuda yün, batıda ve kuzeyde keten kenevir, Marmara, Akdeniz,ve Ege’de ipek kullanılmakta olduğunu tüm kaynaklarda görebilmekteyiz..(34)Bu bize birçok kumaş türünün,kumaş kalitesinin ve çeşidinin ortaya çıkmasının şaşırtıcı olmadığını göstermektedir.

Nitekim; “Osmanlı dönemi kadın giyimleri” adlı yayında; Osmanlı kadın sultan kaftanlarının, zengin kumaş çeşitlerine sahip olduğu,“Kutnu” adı verilen kumaşların bunlar arasında yer aldığı belirtilmektedir.

Yine gelinlik olarak dikilen kumaşlarda “Muareli” kemer olduğu, bunların geleneksel giyimde de batı etkili giyimde de kullanılan kumaşlar içinde yer aldığı söylenebilir, Üst kıyafetin altına giyilen şalvar kumaşı olarak, bir çok kumaşın çeşidi yanında “Kutnu”da bulunmaktadır. (35)

“orta Anadolu dokuma sanatı” adlı yazıda, göçebe Türk toplumlarında dokumacılık toplum özelliğini belirleyen,temel bir kültür uğraşı olmuş, insanı kişileştiren, bir sanat eğitimi görevi yapmıştır.derken, “Kutnu”nun bugün neden önemli olduğuna işaret etmekte, projelerimize de gerekece oluşturmaktadır.(36)

Eskiden kalan kumaşların farklı kişilerce, farklı anlatıldığını, resimlerin yeterli ayrıntıyla sunulmadığını,eski yazılı kaynaklardan, belgelerden aktarılanların, teknik ve yapısal anlatıma yetmediğini, ancak, bunların birleşmesinin kutnuyu anlamaya yol açacağını söyleyebiliriz. Bu açıdan; kutnuya ilişkin yapılmış tüm araştırmalardaki tanımları birleştirmek gerekiyor. Çünkü; Özellikle Kumaş tasarımında “kaliteyi” oluşturan; “kumaş tip” lerini belirleyen, özellikler ve bunların bileşkesi- tip denilen ortak özellikler oluşturur. Daha kısa bir ifade ile, Kumaş tip leri belli özelliklerden oluşur.

Bu açıdan burada ortaya çıkan ortak özelliği *İpek çözgü-haşılı pamuk atkı—ağızlıkta 2 tel olarak . saptamaktayız.

Öte yandan, örgü, çözgü sıklığı, gramaj, kaliteyi oluşturan ortak özelliklerdir.Aynı kalitede Desenler değişebilir.

*Desenler kumaş çeşidini oluşturur. Kumaşın yapısı—ise –Kumaş türünü belirler. İplik ve kumaşa yapılan işlemler ise kaliteyi tanımlamamızı sağlar. Ancak bunlar gözlemlendiğinde kutnuyu tanımlamak mümkün olabilecektir.

Desenler ise grubun özelliklerinden birisi olmakla beraber en belirleyici özellik değildir. Çünkü Dokuma tasarımında “kalite” yapısal temele dayanmakta, desen ise kumaş yapısı ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

TEKNİK ARAŞTIRMALARDA KUTNU

Kutnunun bugün kullanımını artırmak, kullanım alanını genişletmek ve türü iyileştirmek amacı ile bir çok teknik ar-ge çalışması yapıldığını, bunlardan iki çalışmanın kapsamlı denemeler olduğunu görmekteyiz.

“Gaziantep yöresinde üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniyeler” adlı çalışmada 13. yy dan buyana 700 yıldır dokunmuş olan, bu kumaş, Gaziantep’te 1924’te başlayıp, 1950’den bu yana azalmakla beraber, devam ettiğine işaret edilmektedir. Bugün Gaziantep’te “Kutnu”- “Alaca- Meydaniye” olarak yaşaması önemlidir.

Ancak; kumaşlarda çözgü suni ipek, atkı pamuktur. Alaca ve meydaniye denilenler bezayağı ve (ağızlıkta çift atkı- rips ,) “Kutnu” denilenler, saten örgü ile dokunmaktadır.

Bunların kullanım alanlarını genişletmek için teknik deneyler yapılmış, kumaş kalitesi açısından, dayanıklılık için, örgü etkisi, iplik sıklığı, gramaj, atkı çözgü çekme, yıkama, sürtünme, ışık haslığı üzerine çalışılmış. Kullanım alanı konusunda, “haslık.” değerinin yapılmış kapsamlı araştırmada, çok önemli olduğu vurgulanmıştır.

Yapılan bu çalışmada, çözgüde kullanılan viskoz tek iplik, mukavemeti sıklıkla artırılmış, kuru ve yaş mukavemet ölçülmüş, uzama, kopma, değerleri konusunda analiz yapılmış “Kutnu”, çözgü sıklığının 61-64, “Meydaniye” 58-68 , “Alaca” 40-48, olduğu belirtilmiştir. Birim alan ağırlıkları haşılama konusunda gözlemler yapılmış, tür, çeşit isimlerinin karıştığı burada da görülmüştür(37)

“Gaziantep te Dokunan Kutnular” adlı yayında, 7-17 çerçeve ile dokunduğunu, çalışmada teknik iyileştirme denemelerinin yapıldığı, iplik, boyama, dokuma ile ilgili tam bir teknik ve tasarım ar-ge çalışmasının gerekliliğinin vurgulandığı görülmektedir. Ayrıca 1937 de Gaziantep ticaret odası tarafından ipek kontrolü yapılmış olduğunu, bu kontrolle de, 1955-60- 170 firma, iken, 1991 ise 1 kişi olduğunu öğrenmekteyiz.

Bugün, 4000 tellik çözgü hazırlandığı, 120-150 denye suni ipek kullanıldığı , “1929 doğumlu, İhsan Eren ile 1936 doğumlu Mehmet Batman tahar ustaları olduğu”, 20/2 atkıda pamuk, çift atıldığı, cm/sık.14-15 atkı olduğu belirtilmektedir.

Renk haslığı ve sürtünme dayanırlığı, gerekli kaymaları önlemek için apre uygulaması yapıldığı, çözgü sıklığı artırmak, değişik bitiş işlemleri ilgili doku denemeleri yapılmış olduğundan söz edilmektedir.

“Kutnu”ların seyrek oluşu, bağlantı yüksek saten örgü kullanılışı, alaca ve meydaniye de bezayağı örgü, (B1/1) olduğuna dair saptamalar vardır. Kullanma alanını genişletmenin gerekli olduğu belirtilmiş, mekan tekstile yönelmek için boya, iplik haslıkları, konusunda iyileştirmeler önerilmiştir.(38)

Öte yandan, teknik iyileştirmeler için ar-ge çalışmaları yeterli olsa bile, örgü ve armür değişikliği konusunun, Tekstil Tasarım kapsamında ele alınması gerekli görülmektedir. Bu öneri, konuşmanın kapsamında sunulacak taslak proje açısından da önem taşımaktadır.

DEĞERLENDİRME:

Hem yayınlarda hem de, teknik ar-ge de yer alan kutnu çalışmaları birlikte değerlendirilirken; konuya bakışımız 3 grupta toplanmıştır.

- 1.kaynaklardaki ipuçları (türü tanımlama)
- 2.desenleri sınıflama,(görsel çeşitlilik)
- 3.yapısal gruplama, (kalite farklılığı)

1) “Kutnu”, pamuk ve pamukla dokunan anlamından, dolayı öncelikle, “Kutnu” olarak bilinen kumaşların “çözümleri ipek ,atkısı pamuk,” olduğu tüm araştırmalardan çıkan ortak bir görüştür. İkincisi “Atlas, Taraklı ve desene ilişkin isimlerin başka kumaşlarda da söz konusu olduğudur.bu nedenle, “Kutnular” ipekli kumaşlar gurubunda ayrı bir sınıftır.Daha açık bir anlatımla; çözgüsü ipek kumaşlardır.Ancak kumaşın kalitesini belirleyen diğer örgü ve iplik özelliklerine bağlı olarak birkaç gurup kumaşın “Kutnu” gurubunda yer aldığı yada zaman zaman karıştığı kabul edilebilir.

İki örgü kullanılmaktadır ve kumaşlar yüzey tasarımlarına göre düz, çizgili, desenli olarak gruplanacaktır. Desenli olan gurup dokuma desenli ve çözgü boyamalı desenli olarak iki gurup olduğu görülmektedir. Öte yandan tüm ipek çözgümlü pamuk atkılı kumaşlar gurubunu örgülerine göre iki başlıkta ele alabiliriz. Birinci gurup saten, ikinci gurup ripstir. Saten örgülü olana “Atlas” adı verilmektedir. Bu nedenle “atlas” adı verilen bazı kumaşların atkı ve çözgü analizleri yapılmadan sınıflandığında “Kutnu”larla karışabileceği anlaşılmaktadır.

“Taraklı Kutnu”nun hem sıkıştırma (ısı yada presle) hem de çözgü boyalı desenli kumaşlara ad olduğu düşünülürse, ya desenin tarağa benzemesinden bu adın verildiği, yada ismin yanlış aktarıldığı yada iki kumaşta da farklı kişilerce “Taraklı” adı verildiği kabul edilebilir.Bu nedenle; kumaşları ister kaynak yazılardaki çevrilmiş adları, isterse sözlü olarak dokumacıların aktardığı olsun tam bir kesinlikle kabul etmek mümkün gözükmemektedir.Buna dayanarak; kumaşların yapısal analizleri üzerinden gruplamak ve bu gurupların bugün var olan türlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak, doğru bir yaklaşım olduğu kabul edilmiştir.

“Örneğin Anadolu da, Giyim Kuşam” adlı yayında, yazar, geçmişte beğeni görmüş tasarımlar ve beğenilerimizin yeniden değerlendirilip, yorumlanması gerekmez mi diye sorarken cevabını da içinde sunmaktadır.(39)

Kısaca, teknik-sanatsal –tasarım alanını içine alan, kapsamlı bir ar-ge birimi, öncelikle Gaziantep ticaret odası ile değerlendirilebilecek, bir çözümü düşünmemize gerekçe oluşturacaktır.

2) Desenlerine göre gruplama:

Çözümleri ipek, atkılıarı çift pamuk ipliği olan bu kumaşları, desenlerine göre grupladığımız da, görsel anlamda ne kadar çeşit oluşturabileceğini de kavrayabiliriz.

Kumaşları yüzeysel görünümleri açısından,

1.düz kutnular 2.çizgili kutnular, 3.desenli kutnular, olarak 3 grupta toplamak olanaklıdır. Desenli olanları, 3.1. dokuma desenli , 3.2. çözgü boyama desenli olarak, iki başlık altında ele alabiliriz.

Tüm bunların sonunda, Gaziantep ipeklileri, yada Gaziantep ipekçiliği şeklinde genel bir adla tanımlanan , bu kumaşları, dokumacılık eylemi açısından; kumaş yapıları ve dokuma eylemi öğelerine, kumaşta kaliteyi oluşturan dokuma değişkenlerine göre grublamanın en doğru tanımlama olacağı gözükmektedir. Konuya örgü temelinde baktığımızda şema aşağıdaki gibi olacaktır.

Böylece; Gaziantep ipekli kumaşları:

1. rips örgülüler—1.1.düz,1.2.çizgili ,
1.2.1.düz çizgililer,1.2.2.çözümlü boyalı desenliler,
- 2.saten örgülüler---2.1.çizgililer, 2.2. dokuma desenliler, 2.3. çözümlü

boyamalı desenliler,

Taraklı tanımını ise yerleşmiş kanı olarak çözümlü boyama desenli kumaşların tümü için geçerli olduğunu kabul etmekteyiz.Bu durumda; İkat olarak bilinen gurubun Anadolu'daki gurup adı "Taraklı" olmaktadır.

3) Yapısal grublama:

Kumaşları yapısal bir irdeleme yapmak için, tüm değişkenleri, ele alarak, değişkenlerin kumaş yapısına olan etkilerini ortak bir tabloda göstermek, gerekli görülmüştür.

Bu çizelgede; analiz no, kumaş adı, kumaş türü, hammadde(ç,At), renk(ç/at), iplik sıklığı (ç/at), iplik numarası (ç/at), birim ağırlık (gr/m²), örgü, yapı, desen, resim, açıklama sütunları bulunacak, çizelgede veriler kumaş betimleyen,temel değişkenler olarak karşılaştırmalı ele alınacaktır.

Bunlar arasındaki yakınlık, uzaklık, aynılık veya farklılık, kumaşın çeşit mi,yoksa farklı bir tür mü olabileceğini düşündüren ilişkiler görülebilecektir.

Çünkü kumaş: dokuma denilen bir teknik eylemin sonucu ortaya çıkan bir nesnedir.Bu nesne, tarihten gelen bazı özellikleri taşımaktadır.Özelliklerini hangi oranda taşıdığı ise ancak dokuma eylemini irdeleyerek ortaya konabilir.Böylece bazı belge kayıtlarını desteklemek, kesinleştirmek olanaklı olacaktır.

Bu işlemler bugün,üretimi geliştirmek, sürdürmek üzere yapılırken, aynı zamanda eski örnekler için de geçmişi doğru saptamak, adına gerekli görülmüştür.

DİKKAT: (* Tablo 1 ve Tablo 2 basımda burada yer alacaktır.)

SONUÇ:

Bu çalışma sonunda iki gurup öneri oluşturulmuştur.Birincisi; bu konuda yapılan çalışmalarda ortak ,kavram ve terimleri oluşturmak, doğru bir mesleki tanımda buluşmak için "araştırmacılara öneriler" dir.

İkincisi ; bu kültür mirasının yaşatılması,geliştirilmesi ve sürdürülebilmesine yönelik "üretime öneriler" dir.

1. TÜRÜ TANIMLAMAK:

İrdelediğimiz tüm tanımlamaları karşılaştırarak ortak sonuçları çıkardığımızda; aşağıdaki tanımlamaları görmekteyiz.Bunları araştırmacılara öneriler olarak özetliyoruz.

*"Kutnu" sözcüğünün, Arapça pamuk anlamına geldiğini,(44) *Bir yüzü ipekli ve diğer yüzü pamuklu kumaş olarak tanımlanmasının yeterli olmadığını; bu özelliği ile,* "atlas" ve "kemha" arasında pamuklu kumaşlara verilen bir ad, olarak söylendiği gibi,desenli olanları nedeniyle, *pamuk ve ipekle dokunmuş, çiçekli bir kumaş,şeklinde de belirtildiğini ve bunun

anlaşılır olduğunu, *”atlas” taklidi ipekli kumaş, olarak tanımlandığını, bunun ise yeterli bir tanım olmadığını belirtmeliyiz.

*Bu kumaşlardan; astarlı entari yapıldığını, * Hint Kutnisinin en değerlisi olduğunu, *Entari dışında, yatak çarşafı ve kadın şalvarı yapıldığını,*”Bağdat ve “Şam Kutnu”larının renk ve kalınlık farkı olduğunu , *”Kutnu” yada “Alaca” dokumaların, çözümlü boyalı İkat desenli de olduğunu ve Gaziantep’te bunlara “Taraklı” dendiğini söyleyebiliriz.

2. TÜRÜ YAŞATMAK:

Bu inceleme ve değerlendirmelerin sonucunda;Çatma ve Kemha gibi çok önemli kumaşlarla tarih içinde aynı dönemlerde yaşamışken, diğerlerinin yok olmasına karşın, “Kutnu” adının bugünde var olması gerçeği; kalitesinde değişiklikler olduğu varsayılsa bile, bu tarih nesnesini, bugün değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu kumaşın ,tarihin şahidi olduğu, tarihi miras, bir kültür mirası olduğu düşünülürse, bu proje önerisinin anlamı ortaya çıkmaktadır.

Gelişimi sürdürebilmek ve kalıcı olmak amacıyla; Anadolu’da bunca yıl yaşayan bu kumaş türünü; bir sanat ve yaratma eyleminin temel konusu olarak, tanıtmayı hedefleyen bir taslak proje sunulacaktır.

Projenin dayandığı temel görüş; kullanım alanı yaratmak, genişletmek, sürdürmektir. Bu amacına yönelik olarak; 5 etkinlik alanı ve alanlara yönelik değişen hedef kitlesi önerilmiştir.

2.1.Çağrılı –saptanmış serbest sanatçılarla, “sanatsal yaratım”

Sanatçılara yönelik,kendi alanlarında kutnu için bir yaratım, bir sanatsal üretim atölye çalışması.bu eserleri müzede toplamak,tekstil müzesi için, çağdaş sanatlar bölümünün ilk eserleri olarak yerleşebilir. Kumaş “Kutnu” gibi seramikler, kumaştan hortumlar, toplar, vb. afişler,tekstil heykeller, burada kaynak fikrin “KUTNU” olacağı, farklı alanlardan sanatçıların, “Kutnu” dokumacılığı için bir yaratıda bulunacağı, kumaşların, kullanımının şart olmadığı bir sanatsal yaratı amaçlanmaktadır.

2.2.Tasarım eğitimi almış, giyim tasarımcılar için ,”tasarım yarışması”

Her türden “Kutnu”nun kullanılabilceği, serbest tasarımlarla, birlikte başka kumaşlarında kullanılabilceği giysi tasarımları, hedeflenmektedir.Bu tasarımlar, önerilen müzenin giyim bölümünün ilk eserlerini oluşturacaktır.Gaziantep Tekstil sanayinin sponsorluğunda, telif ve patent hakları saklı, olan bu eserlerin, sanayide kullanılmak istenenlerinin satışı, yada müzede değerlendirilmesi, sağlanacak, gezici sergiler ve modern bir kostüm müzesinin ilk adımı atılmış olacaktır.

2.3.”Kutnu” kumaşlarla turizm için “anı eşyası üretimi “

Ürün tasarımı,kültür turizmi için ürün oluşturmak amacıyla,yarışma yapılması, çıkan ürünlerin sanayi ve ticaret odalarında tanıtımı amacıyla çoğaltılıp satışa sunulması. Genel olarak tüm yaratma isteği olanlara açık olan bir üretim yarışması önerilmektedir.

2.4.”Kutnu” kumaşlar için önerilen etkinlikleri ve sürecin, film ve fotoğraf olarak saptanması arşivlenmesi, için “görsel tanıtım” etkinliği.

2.5.Kapsamlı bir dokuma müzesinde; “Kutnu” kumaşların bir envanterinin oluşturulması için ”arşiv” çalışması ;

Henüz yok olmamış tarihi kumaşın, üretim verilerinin doğru saptanması için, konunun Tasarım uzmanlarınca, ele alınması hedeflenmektedir. Çoğunluğu dokuma tasarımcılardan oluşan bu ekipte, iplik ve boya konularında uzman teknik bir danışmanlar gurubu ve toplum bilimci, sanat tarihi uzmanlarından oluşan danışman bilim gurubu bulunması öngörülmektedir. Tekstil Tasarım uzmanlarından oluşan ekip ile yeterli bir –ar-ge-(teknik-sanat- bilim araştırması) çalışması, bilim -sanat dünyasında, doğru temel bilgiye sahip araştırmaları kazandıracaktır.

projenin öngörülen kazanımları:

1. Bu alanda yapılmış olan çalışmaların birleştirilmesi-Bunlardan yararlanarak müze, arşiv girişimi- Kültür arşivi- olarak katkı sağlayacak.,

2. Gaziantep Üniversitesinde bulunan 2 tezgahın ar-ge amaçlı kullanılması için ön proje yapılması, çalışmaların,üreticilere örnek öneriler olarak sunulması, böylece yeni tasarımlar, kutnu dokuma örnekleri tiplerin geliştirilmesi..

3.”Kutnu”nun kültür mirası bir tekstil olduğu korunup canlandırılması, hem kumaşı, hem de,üreticileri iş alanı sağlarken, hem de ipek böcekçiliği konusunda başka alanlarda yapılan koza üreticiliği için zemin oluşturacaktır. Öneriler üniversite birimlerine sunulularak, Dut yetişen bölgelerde,ipek böceği yetiştiriciliğini teşvik etmek, üniversiteler aracılığıyla laboratuvar ve iplik üretimi konularında , projelendirmeler, ipek böceği tohum üretimi için,üniversite üretici işbirliğinde değişik çalışmaların başlamasına öncülük olacaktır.

Kaynakça:

1-Dalsar, Fahri.”Bursada ipekçilik”,1960,ist.

2-Koçu, Reşat Ekrem.”Türk Giyim Kuşam süslenme Sözlüğü”,Sümerbank kültür yayınları,1969,Ankara.

3-Ögel, Bahattin.”Türk Kültür tarihine giriş”,cilt.5, kültür bakanlığı yay.1991,ank

4-Özen Mine, Esiner. ”Türkçede kumaş adları”,A:Ü:E:F:tarih dergisi,1982,ist.

5-Süslü, Özden. ”Tasvirilere göre Anadolu Selçuklu kıyafetleri”,1989,Ankara.

6-Tezcan, Hülya. ”Atlaslar atlası”, 1993, ist

7-Yüksel Şahin, yağın. ”Türk el dokumacılığı”,1978,ist

8-Nurhan, Atasoy, Denny,Mackie, Tezcan. “ipek,”Osmanlı dokuma sanatı,2001,

9-Nevber Gürsu.”Türk dokumacılık sanatı çağlar boyu desenler”,1988,ist.

- 10-Sezgin Şerife. "Gaziantep'te dokunan kutnu kumaşlar",semp bildirisi,1994,ank
- 11-Türkoğlu Sabahattin. "Anadolu da giyim kuşam",2002,ist.
- 12-Zahide İmer. "Gaziantep yöresinde üretilen kutnu-alaca ve meydaniyeler",tekstil maraton,kasım-aralık 1996/6 ist.
- 13-Özkan Halil. "Gaziantep yöresi el sanatları sorunları ve çözüm önerileri",türk dünyası kültür sanat sep,2000 ısparta.
- 14-Tezcan Hülya. "Osmanlı sarayının çocuklar",2006,ist.
- 15-Fazlıoğlu İsmail. "Eskiçağda dokumacılık,eskiçağ bilimleri" ens yay.2001,ist.
- 16-Yaşar Yücel. "Esar defteri,(1640 tarihli),1992,Ankara.
- 17-Yatman Nurettin. "türk kumaşları",1945,ank.
- 18-Atalayer,Günay. "Güneydoğu anadoludan seçilmiş örnekler üzerinden öneriler",gap çevresi halk kültürü semp,2002 ankara
- 19-Uğurlu Aydın. "Orta çağ Anadolu dokumacılık sanatı",ilgi dergisi,1987,ist.
- 20-Uğurlu Aydın. "Klasik çağda Anadolu dokumacılık sanatı",ilgi dergisi.,ist.
- 21-Özbel Kenan. "Elsanatları,klavuz kitaplar",xxv,1945,ank.
- 22-Öz Tahsin. "Türk kumaş ve kadifeleri",
- 23-Kırtunç,Erkan. " Saraydan giyim örnekleri ile türk dokuması,Kültür sanat dergisi,1984,Ankara.
- 24.Apak Sevüktekin, melek, Gündüz, Onat Filiz, Eray Öztürk Fatma. "Osmanlı dönemi kadın giyimi",1997,Ankara.
- 25.Hamdi,Osman. "Osmanlı kıyafetleri albümü",1873,İstanbul.

Dip notlar:

- (1).İMER,Zahide,S/15
- (2).ÖZ,Tahsin,S/62.
- (3) a.g.y. S/54-55.
- (4). a.g.y. S/54
- (5).a.g.y. S/52, S/54
- (6).a.g.y. S/43
- (7).a.g.y. S/10
- (8).a.g.y. S/43, S/40.,S/4
- (9.).GÜRSU,Nevber,S/ 88
- (10).a.g.y. S/33
- (11.).ÖZBEL,Kenan, S/10,120,40
- (12).ÖZEN,Mine Esiner,S/324
- (13).YATMAN,Nurettin, S/67
- (14).a.g.y.S/29.
- (15).YÜCEL, Yaşar, S/3
- (16).a.g.e, S/2
- (17).YAĞAN,Şahin Yüksel, S/175,174,173
- (18).agy, S/126
- (19).TEZCAN,Hülya, S/64,107,108,109,111,171,172,190,203,217,219,218.
- (20).HAMDİ bey, resim/ 9,10,12,13,16,20,21,22,23,24,26.
- (21).TEZCAN,Hülya, “Osmanlı sarayının çocukları”, S/ 262
- (22).agy, S/ 263.
- (23).agy. S/156.
- (24).özkan,Halil, S/ 201
- (25).ATASOY,Nurhan,Denny,Mackie,Tezcan, S/253,254
- (26).DALSAR,Fahri, S/42,43
- (27).agy. S/43.
- (28).Gaziantep il turizm müd.S/39
- (29).KOÇU,Reşat Ekrem, S/161.
- (30).AKDAĞ, Mustafa,akt. Türkoğlu,Sabahattin, S/159.
- (31).UĞURLU,Aydın,S/7
- (32).KIRTUNÇ,Erkan, S/84.
- (33).ATASOY,Nurhan,S/149,150
- (34).UĞURLU,Aydın,S/4.
- (35).APAK, Sevütkin, melek gündüz, onat filiz,eray öztürk Fatma,S/121,125,129.
- (36).UĞURLU Aydın,S/4.
- (37).İMER,Zaide, S/17,18,
- (38).SEZGİN,Şerife, S/414, 417.
- (39).TÜRKOĞLU,Sabahattin,S/00
- (40).ÖGEL,Bahattin, S/365.

